

Pengaruh Siam dan Buddha Terhadap Sistem Kepercayaan Tradisional Orang Melayu Kelantan

MOHAMED YUSOFF ISMAIL

ABSTRAK

Masyarakat minoriti Siam, institusi biara dan bikhu banyak mempengaruhi aspek tertentu sistem kepercayaan masyarakat Melayu Kelantan. Beberapa elemen Buddha dan Siam diterimapakai oleh orang Melayu, terutama sekali dalam amalan magis gelap (black magic), termasuk ilmu guna-guna, ubat pengasih, ubat pembenci dan kaedah menilik nasib. Selain itu orang Melayu mendapatkan bantuan perubatan tradisional daripada bikhu, terutama sekali bagi mengendalikan penyakit yang berpunca daripada perbuatan jahat oleh orang lain. Kertas ini melihat dari sudut antropologi kedudukan dua golongan utama pengamal magis Siam dan Buddha: pertama, golongan bikhu sebagai sumber magis murni; kedua, golongan bukan-bikhu sebagai pengamal magis gelap. Kedua-dua golongan ini mendapat tempat dalam sistem kepercayaan Melayu kerana keterbukaan mereka dalam memberikan perkhidmatan perbomohan kepada orang Melayu tempatan.

ABSTRACT

The Siamese minority group, Buddha temples and monks have exerted considerable influence on certain aspects of Malay belief system of Kelantan. Several Buddha and Siamese belief elements have long been accepted by the Malays, typically those related to white and black magic, involving the use of charm medicine and various forms of healing techniques. The Malays are also noted for their frequent visit to seek the help of monks in dealing with victims of sorcery. This paper attempts to examine from the antropological perspective two types of Siamese and Buddhist magical practitioners: the monks as practitioners of white magic, and the laity as practitioners of black magic. Both types of practioners seem to have a strong place in Kelantanese society because of their readiness to give services to the local Malay clientele.

PENGENALAN

Dalam sistem kepercayaan penduduk Melayu Kelantan terdapat beberapa elemen yang berasal daripada luar sistem keagamaan Islam. Oleh kerana agama Hindu dan Buddha mendahului kedatangan agama Islam, beberapa elemen Hindu dan Buddha telah diserap ke dalam sistem kepercayaan orang Melayu tempatan. Tiga daripada elemen kepercayaan berbentuk magis, iaitu *besi bat*, *air jampi tok ca* dan *minyak mati dibunuh*, telah lama mempengaruhi persepsi kepercayaan tradisional orang Melayu. Penyerapan tersebut berpunca daripada pertembungan di antara budaya Siam dengan budaya Melayu, yang telah menghasilkan beberapa ciri budaya sinkretis. Besi bat dan air jampi tok ca berkait rapat dengan institusi keagamaan Buddha, sementara minyak mati dibunuh berasal daripada sistem kepercayaan Brahman (*phram*) yang juga menjadi sebahagian penting daripada sistem kepercayaan orang Siam.

Penerimaan elemen Buddha dan Siam oleh orang Melayu Kelantan dapat dilihat daripada beberapa sudut. Pertama, penduduk Siam telah begitu lama wujud di Kelantan terutama dalam persekitaran sosial dan budaya Melayu di luar bandar. Tidak hairanlah jika budaya Siam banyak mempengaruhi cara hidup orang Melayu tempatan, seperti yang dapat dilihat dalam hal-hal yang berkaitan dengan konsep semangat dan makhluk halus. Terdapat bukti yang menunjukkan beberapa elemen dalam kedua-dua budaya Melayu dan Siam mempunyai asal usul dan sumber yang sama yang saling mempengaruhi di antara satu sama lain (Cuisinier 1936:2). Kehadiran masyarakat Siam juga telah memberikan beberapa pilihan kepada masyarakat Melayu tempatan dalam penggunaan kaedah magis bagi menangani masalah dalam hidup seharian mereka. Penggunaan magis Siam oleh orang Melayu biasanya tidak dianggap bertentangan dengan prinsip Islam kerana langkah tersebut dikategorikan sebagai "ikhtiar", iaitu satu bentuk pewajaran sosial yang diterima umum di kalangan penduduk di Kelantan, biarpun ada di antara mereka yang mempunyai pendirian yang ortodoks. Perkara ini boleh dilihat sebagai satu pragtisme sosial di kalangan penduduk yang mempunyai sikap terbuka dari segi pinjam meminjam elemen silang budaya.

Kedua, amalan sistem kepercayaan Buddha dalam satu ruang sosial yang dikuasai oleh orang Melayu beragama Islam pada umumnya tidak menimbulkan konflik budaya yang serius. Beberapa buah perkampungan Siam² telah lama dibangunkan di kawasan luar bandar di Kelantan semenjak lebih dari seratus tahun yang lepas. Masyarakat Siam dapat mengamalkan agama dan budaya mereka tanpa diganggu oleh mana-mana pihak meskipun terdapat beberapa batasan tertentu. Di

samping itu golongan bikhu³ dan biara,⁴ yang mewakili institusi keagamaan Buddha, mempunyai sifat terbuka terhadap orang Melayu tempatan. Justeru, orang Melayu diberikan layanan baik jika mereka memerlukan bantuan perbomohan atau perkhidmatan yang disediakan oleh pengamal magis dan ilmu perubatan tradisional yang terdiri daripada dua golongan, iaitu golongan bikhu dan golongan tunabiara-wan.⁵

Di Kelantan, terdapat orang Melayu yang sering mengunjungi pengamal magis Siam atau bikhu yang menjadi bomoh terkenal. Kunjungan tersebut adalah memperolehi rawatan bagi kes-kes penyakit yang gagal dirawat oleh pengamal perubatan Melayu ataupun perubatan moden. Kunjungan itu boleh juga dianggap sebagai "usaha terakhir" bagi mengatasi sesuatu masalah yang gagal diselesaikan mengikut cara biasa.

Kehadiran orang Siam telah memberikan orang Melayu Kelantan alternatif lain dalam kaedah perubatan tradisional. Penerimaan alternatif ini begitu meluas sehinggakan terdapat satu klasifikasi umum terhadap jenis penyakit dari segi cara mengubatnya. Seseengah penyakit dipercayai lebih sesuai jika diubati oleh pengamal Melayu dengan menggunakan pendekatan Islam, sementara beberapa jenis penyakit lebih berkesan jika ditangani oleh pengamal bukan Melayu, terutama oleh bomoh Siam dan bikhu.⁶

Orang Melayu Kelantan menganggap ilmu perbomohan Siam itu sebagai satu pilihan pragmatis di antara beberapa sistem magis dan perbomohan yang sedia ada, termasuklah sistem yang ditawarkan oleh Orang Asli dan golongan bukan Melayu yang lain. Selain daripada kes-kes yang memerlukan rawatan istimewa, orang Melayu juga mengunjungi pengamal magis Siam untuk mendapatkan bantuan bagi menangani masalah biasa. Mereka mendapatkan ubat pengasih, ubat pembenci, tangkal pelindung diri dan pelbagai jenis bahan magis yang tergolong ke dalam bidang magis gelap (sorcery atau manipulative magic).

Selain itu, pengamal Siam dikunjungi bagi mendapatkan rawatan tradisional bagi penyakit biasa, iaitu rawatan yang menggunakan ubat-ubatan dan ramuan akar kayu serta bacaan ayat suci (parit) dan jampi mantera. Ada pula yang mengunjungi biara dan menemui bikhu bagi mendapatkan rawatan ke atas penyakit yang digolongkan sebagai "penyakit kena buat orang," iaitu gangguan peribadi yang memerlukan rawatan dalam bentuk *curative magic*. Bomoh Siam dikunjungi bukan kerana tidak ada perkhidmatan yang sama yang diberikan oleh pengamal Melayu, tetapi terdapat tanggapan umum bahawa ilmu perubatan Siam itu lebih berkesan dan lebih kuat berbanding ilmu perubatan Melayu. Dikatakan magis gelap Siam itu lebih berkesan dan lebih kuat kerana pengamal Siam menggunakan ramuan atau perka-

kasan yang haram di sisi Islam, termasuklah patung Buddha, darah haiwan serta bahan-bahan yang dianggap tidak suci dari segi Islam, seperti cemara babi hutan serta taringnya, dan minyak yang diambil daripada mayat orang mati dibunuh.⁷

MAGIS MURNI DAN MAGIS GELAP

Terdapat dua kategori pengamal magis di kalangan masyarakat Siam di Kelantan. Kategori pertama adalah sebilangan bikhu yang mengamalkan magis murni, iaitu magis yang khusus digunakan untuk menyembuh atau melegakan penyakit (curative magic). Magis murni ini merupakan daya usaha yang mengarah kepada kebaikan. Magis ini digunakan untuk mengubati penyakit “buatan orang” ataupun penyakit luar biasa yang mungkin telah dilakukan melalui perantaraan dan campur tangan golongan pertama yang disebutkan di atas, iaitu pengamal magis gelap. Selain itu, bikhu juga menyediakan tatacara dan amalan bagi menghindari diri seseorang daripada terkena malapetaka dan kecelakaan, iaitu magis berbentuk “pelindung diri” (protective magic). Amalan tersebut termasuklah penggunaan “air jampi tok ca” atau *nam mon*, tangkal pelindung diri dan azimat yang mengandungi tulisan *cabalistic* (yang dikenali sebagai *yantra*, terdiri daripada tulisan ayat suci Buddha). Terdapat juga kaedah mandi air bunga dan mandi air limau untuk membersihkan diri seseorang daripada “sumpahan” atau “buatan orang.”

Penggunaan ayat-ayat suci Buddha dan bacaan doa oleh bikhu menjadi ciri utama pengamal magis baik atau magis murni. Perkakas perbomohan mereka dihadkan kepada benda-benda yang dianggap suci dari segi agama Buddha seperti patung Buddha dan gambar rupa bikhu terkenal yang sudah meninggal dunia dan yang dipercayai mempunyai ciri-ciri kesaktian. Pengamal magis baik juga menggunakan perantaraan dewa-dewa untuk membantu mereka dalam mengubati sesuatu penyakit. Justeru, mereka juga dikenali sebagai *mo tewada* (bomoh dewa-dewa).

Kategori kedua pula terdiri daripada pengamal ilmu jahat atau magis gelap (black magic). Biasanya mereka ini adalah orang awam, iaitu ahli golongan tunabiarawan. Daripada golongan inilah diperolehi berbagai-bagai jenis perkhidmatan berbentuk *sorcery*, termasuk kaedah untuk “membuat orang” atau “mengkhianati orang.” Mereka juga membekalkan tangkal, ubat pengasih, ubat pembenci dan berbagai-bagai jenis persediaan lagi yang boleh membuatkan orang yang terkena sasaran magis itu menjadi sakit atau ditimpa kecelakaan. Penggunaan “minyak mati dibunuh” (*nam man tai hong*) termasuk ke dalam kategori magis jahat, begitu juga dengan penggunaan “besi bat,” iaitu serpihan logam daripada batil yang digunakan oleh bikhu.

Kaedah magis jahat sebenarnya bukan berasal daripada domain Buddhisme tulen, tetapi berpunca daripada domain Brahmanisme (bahasa Thai: *phram*), iaitu satu sistem kepercayaan yang mendahului zaman Buddha, tetapi terus menerus mempengaruhi perlakuan-perlakuan ritus popular di kalangan penganut agama Buddha serantau. Penggunaan elemen *phram* dalam konteks magis ini juga dapat dikategorikan ke dalam peristilahan umum *vitca derachan*, iaitu satu cabang ilmu dan amalan yang berada di luar Buddhisme tulen, tetapi mendapat tempat di kalangan masyarakat Buddha sebagai penggenap dan amalan sampingan. Sebilangan bomoh pengamal magis jahat turut dikatakan menyimpan sejenis toyol (bahasa Thai: *luk khrok*) dan juga menggunakan perantaraan makhluk halus dalam urusan mereka. Justeru, mereka juga dikenali sebagai “bomoh hantu” (bahasa Thai: *mo phi*).

Walaupun kebanyakan pengamal magis baik atau magis murni itu terdiri daripada golongan bikhu, tetapi terdapat juga orang awam yang terlibat. Bomoh Siam daripada golongan bukan bikhu juga mengubati berbagai-bagai jenis penyakit dengan menggunakan pendekatan *curative magic*. Kebanyakan mereka juga terlibat dengan profesion sebagai pemain menora, iaitu sejenis persembahan drama tari Siam yang kesemua pelakornya terdiri daripada orang lelaki. Kebanyakan seri panggung menora dipercayai mempunyai kebolehan istimewa untuk menyebabkan penonton sentiasa tertarik kepada persembahan mereka. Tidak hairanlah jika mereka ini menjadi tumpuan pelanggan, termasuk orang Melayu, bagi mendapatkan ubat pengasih atau ubat penyeri muka. Bomoh yang mengkhusus dalam menyediakan ubat pengasih dikenali sebagai *mo sanee* (Golomb 1978: 64).

Pada satu tahap, perlakuan magis di kalangan masyarakat Siam mempunyai banyak persamaan dengan perlakuan magis masyarakat Melayu. Penggunaan sesetengah bahan perubatan tradisional dan tataranya hampir menyerupai satu sama lain, terutama sekali dalam pemujaan dan penyajian sembah. Asal usulnya dapat dikaitkan dengan sistem kepercayaan pra Islam yang berasal daripada tradisi Hindu, Brahman atau yang bersifat *Indic*.

GOLONGAN BIKHU DAN MAGIS

Dalam penulisan ini kita telah mengenal pasti golongan bikhu sebagai salah satu daripada dua golongan pengamal magis. Pada awal kemunculan agama Buddha, golongan bikhu tidak terlibat dengan amalan magis, kerana gaya dan cara hidup mereka bersifat bukan-duniawi. Tetapi dalam perkembangan Buddhisme popular seterusnya, golongan bikhu tidak dapat mengelakkan diri daripada terlibat dengan

amalan magis dan perbomohan, kerana desakan dan permintaan oleh golongan orang awam. Desakan tersebut berpunca daripada pandangan masyarakat awam terhadap golongan bikhu sebagai unsur kudus yang mampu menangani kuasa magis dan kuasa ghaib.

Kedudukan istimewa golongan bikhu dan kaitan mereka dengan magis terletak pada prinsip asas dalam kebanyakan sistem kepercayaan yang mengaitkan mana-mana unsur kudus dengan kemampuan mengawal kuasa ghaib atau barangan yang mempunyai kuasa sakti (*sing saksit*). Unsur yang kudus itu juga menjadi perantaraan yang menghubungkan manusia biasa dengan kuasa ghaib.

Golongan bikhu dianggap kudus kerana amalan hidup mereka yang murni, iaitu amalan yang patuh kepada jalan hidup suci dalam bentuk 227 hukum *Patimokkha* yang bersifat bukan duniawi seperti yang telah dicontohi oleh Sang Buddha. Secara individu atau berkumpulan mereka adalah unsur kudus (*sacred entity*) yang digeruni dan dihormati oleh orang awam selain dipercayai mempunyai keupayaan untuk mengendalikannya magis (Ishii 1993: 39, 53).

Sebagai lanjutan daripada persepsi Sangha sebagai unsur kudus maka golongan bikhu, dan juga apa-apa yang berkaitan dengan bikhu dan biara dianggap mempunyai ciri-ciri luar biasa. Justeru, setiap satu daripada barangan kebiaraan dan artifak yang berkaitan dengan bikhu dan Buddha dianggap demikian juga sifatnya. Barangan kudus itu terdiri daripada patung Buddha kecil dan besar, tulisan suci Buddha, busana keagamaan yang terdiri daripada tiga helai kain kuning (*pha trai*) yang dipakai oleh bikhu, dan batil yang menjadi bekas untuk menerima dana makanan.

Selain itu, pembacaan ayat-ayat suci oleh bikhu (*suat mongkhon* dan *phra parit*), juga membawa kesan magis kerana pembacaan tersebut dilakukan oleh golongan bikhu yang bersifat kudus, di samping ayat itu sendiri yang sudahpun kudus. Ayat suci dalam bentuk tulisan juga adalah lambang kepada kesucian dan kemurniaan agama Buddha, apatah lagi jika ayat berkenaan diucapkan oleh golongan agamawan seperti bikhu.

Berhubung dengan konsep kekudusan itu terdapat kepercayaan bahawa barangan yang sering digunakan oleh bikhu dalam ritus keagamaan mempunyai ciri kesaktian atau magisnya yang tersendiri. Dalam hal ini batil (*bat*) atau mangkuk dana yang digunakan oleh bikhu itu mempunyai kuasa magis kerana batil itu sentiasa terdedah kepada pembacaan ayat suci dan sentiasa bersentuhan dengan golongan bikhu yang kudus. Sebagai objek ritus, kedudukan batil sangat penting dalam agama Buddha kerana perlambangannya kepada kewujudan golongan bikhu yang menjalani hidup suci. Batil yang sama juga menjadi simbol penting kepada masyarakat awam yang mendokong kewujudan bikhu,

kerana melalui batil tersebutlah sumbangan simbolis dana makanan disampaikan oleh mereka kepada bikhu.

Keunggulan perlambangan yang diberikan kepada batil itu dapat dilihat dalam upacara kebiaraan besar-besaran. Dalam setiap upacara kebiaraan yang utama batil menjadi simbol terpenting sebagai bekas untuk dimasukkan sumbangan makanan dan pemberian yang dipersembahkan kepada golongan bikhu. Betapa pentingnya batil itu dapat dilihat pada satu upacara kebiaraan yang dinamakan *sai bat*,⁸ yang mesti dilakukan sebagai upacara kemuncak dalam manifestasi sokongan masyarakat tunabiarawan kepada golongan bikhu. Yang pentingnya dalam upacara tersebut, batil menjadi lambang penghubung masyarakat tunabiarawan dengan komuniti bikhu dan Sangha.

BESI BAT SEBAGAI SUMBER MAGIS

Besi bat merujuk kepada serpihan logam besi yang berasal daripada mangkuk dana atau batil besi yang digunakan oleh bikhu semasa menerima dana makanan. Kepercayaan terhadap kuasa magis yang terdapat pada serpihan besi tersebut berpunca daripada sifat kekudusan yang dikaitkan dengan sebarang peralatan yang digunakan dalam ritus Buddha, iaitu peralatan yang sering berdampingan dengan bikhu dan yang melambangkan kemurnian Sang Buddha.

Batil yang sudah tidak digunakan, iaitu yang sudah pecah dan berkarat, memang banyak terdapat di persekitaran biara. Tetapi batil lama yang terpakai itu tidak diambil orang. Semuanya dibiarkan begitu sahaja terbengkalai dalam kawasan biara. Mengikut kepercayaan Siam, batil usang itu dipercayai tidak akan menimbulkan apa-apa bahaya dari segi kuasa magis jika dibiarkan berada dalam kawasan biara, tetapi sebaik sahaja batil itu dikeluarkan ke tempat lain, maka barulah batil itu menunjukkan tanda-tanda yang merbahaya. Misalnya, jika batil itu disimpan di bawah rumah di luar kawasan biara, penghuni rumah akan terkena gangguan atau kemungkinan juga ada orang dalam rumah itu yang mengidap penyakit ganjil dengan tiba-tiba.

Dikatakan kuasa magis pada batil itu sangat kuat sehinggakan serpihan paling kecil daripada batil itu adalah cukup kuat untuk menimbulkan berbagai-bagai masalah dalam bentuk gangguan makhluk halus. Sebab itulah biasanya bikhu tidak membasuh batil mereka di luar kawasan biara kerana takut kalau-kalau serpihan logam besi batil, walau sekecil mana sekalipun, akan tercurah keluar bersama-sama dengan air bilasan.

Ada juga pendapat yang mengatakan kesaktian dan kesan magis pada batil tersebut hanya boleh dibangkitkan dengan membawanya

terlebih dahulu kepada bomoh yang mengkhusus dalam hal ini. Setelah dikendalikan oleh bomoh berkenaan, barulah batil atau serpihan besi bat boleh digunakan untuk tujuan tertentu.

Satu perkara lagi berkenaan dengan sifat magis pada batil itu ialah hanya batil yang sudah dipakai oleh bikhu yang dipercayai mempunyai potensi magisnya. Batil yang belum lagi digunakan dalam mana-mana upacara keagamaan tidak menimbulkan apa-apa bahaya walaupun disimpan di luar kawasan biara. Batil yang baru siap dan belum lagi menerima sentuhan kudus oleh bikhu dalam bentuk ritus kebiaraan tidak akan menjanakan sebarang kuasa magis yang merbahaya.⁹

Seorang ahli antropologi yang melakukan penyelidikan di utara Thailand, Robert B. Textor, telah menyenaraikan serpihan logam daripada batil usang yang terbuang sebagai salah satu daripada bahan utama untuk tujuan magis jahat. Serpihan daripada batil yang dikenali sebagai *lek bat* (besi bat) dikenakan jampi tertentu oleh pengamalannya. Kemudian serpihan besi itu digunakan sebagai senjata untuk dilancarkan bagi mencederakan mangsanya.

Sebenarnya di kalangan orang Melayu Kelantan serpihan besi bat juga dipercayai mempunyai sifat magis yang sangat kuat. Serpihan besi daripada batil itu juga dijadikan “senjata terbang” yang ditujukan untuk mencederakan seseorang – perlakuan dan kesannya seolah-olah seperti dihentam oleh benda tajam yang dibaling dengan kuat. Bagi tujuan ini seorang bomoh khas akan diminta untuk membangkitkan kuasa magis pada kepingan besi bat sebelum serpihan logam itu dikenakan kepada mangsa.

Selain kegunaannya sebagai senjata terbang, besi bat juga boleh digunakan untuk mengganggu atau mengusik seseorang. Bagi tujuan tersebut, pengamal magis gelap akan menulis formula *yantra* pada serpihan besi bat. Kemudiannya besi tersebut ditanam di bawah rumah mangsa bersama-sama dengan ramuan lain. Dalam sedikit masa sahaja orang yang tinggal dalam rumah itu akan merasa seolah-olah diganggu oleh makhluk halus; anak-anak kecil menangis tanpa sebab, terutama sekali pada waktu senja dan tengah malam; orang dewasa pula akan merasa rimas dan gelisah tanpa mengetahui punca sebenarnya. Bagi mengatasi masalah ini, bomoh Siam akan dipanggil. Serpihan besi itu akan digali dan tempat itu akan dibersihkan dengan bahan penawar termasuk “air jampi tok ca” (*nam mon*).

Selain bomoh Siam, bikhu juga akan dipanggil untuk “menawarkan” kesan ganas itu serta membersihkan kawasan itu daripada bahaya yang berterusan. Nyatalah di sini walaupun batil kegunaan bikhu itu adalah lambang baik, tetapi serpihan daripadanya, iaitu kepingan besi bat, boleh digunakan untuk tujuan magis jahat.

PENYEDIAAN AIR JAMPI TOK CA

“Air jampi tok ca” digunakan dalam pelbagai amalan magis dan perbomohan, kerana air tersebut dianggap sebagai bahan yang mengandungi unsur-unsur magis dan kesaktian, iaitu sebagai hasil daripada tindakan bikhu dalam menyediakannya. Dua elemen kudus perlu dilibatkan dalam menghasilkan air jampi. Bikhu yang membaca formula berkenaan dan formula itu sendiri yang terdiri daripada ayat suci Buddha, dalam bahasa Pali, yang dinamakan *parit*.

Dalam istilah Siam, air jampi dikenali sebagai *nam mon*. Istilah ini terdiri daripada dua patah perkataan: *nam* bermakna “air,” dan *mon*, iaitu istilah yang berasal daripada bahasa Sansekerta, *mantra* yang bermakna “jampi” atau “mantera.” *Nam mon* merupakan air jampi yang dihasilkan melalui pembacaan ayat-ayat suci oleh sekumpulan bikhu (*suat mon*).¹⁰

Bagi menghasilkan *nam mon*, tiga jenis bahan diperlukan: air biasa yang jernih, sejenis benang mentah (*sai sin*) dan beberapa batang lilin. Mula-mula sekali, air diisikan ke dalam sebuah batil yang diletakkan di hadapan sebuah patung Buddha. Beberapa batang lilin dilekatkan di atas birai batil dan kemudiannya dinyalakan. Sementara itu pula, satu hujung benang mentah itu diikat pada bahagian bawah patung Buddha. Tali itu kemudiannya dililit pada bekas berisi air sebanyak satu kali; yang selebihnya dipegang oleh sekumpulan bikhu. Ayat-ayat suci *parit* dibaca secara serentak oleh semua bikhu. Apabila hampir kepada bacaan ayat terakhir, salah seorang daripada bikhu, biasanya yang tertua, akan mengambil sebatang daripada lilin yang menyala itu. Sambil memusing batil berisi air pada birainya, beliau akan menitikkan lilin cair ke atas permukaan air. Apabila selesai bacaan *parit*, bikhu tersebut akan memadamkan lilin yang menyala dengan mencelupkannya ke dalam air dalam batil. Oleh kerana penyediaan air jampi seperti ini melibatkan lilin cair yang dititikkan ke dalam air, maka prosedur ini dikenali juga sebagai *yot thian* (menitikkan lilin).

Air jampi itu digunakan di kalangan orang Siam untuk pelbagai tujuan. Air jampi yang baru sahaja disediakan direnjis oleh bikhu ke atas kepala para hadirin yang menyertai sesuatu upacara kebiaraan. Tujuannya untuk menguatkan semangat mereka, dan juga untuk mengelakkan diri daripada ditimpa kecelakaan. Lebihan air jampi disimpan di biara dalam balang kaca untuk berbagai-bagai kegunaan lain, termasuklah sebagai bahan asas untuk melarutkan ubat-ubatan sebelum diberikan kepada pesakit. Air jampi juga dibawa balik ke rumah untuk dicurahkan ke dalam perigi supaya air dalam perigi itu mendapat hikmat bacaan *parit*. Pendek kata air jampi adalah bahan magis yang lebih bersifat serbaguna.

Dari segi tekniknya, penyediaan air jampi (*nam mon*) hampir sama dengan penghasilan "air tawar" oleh pengamal Melayu; kedua-duanya melibatkan pembacaan ayat-ayat tertentu yang akan menukarkan sifat air itu daripada air biasa kepada air yang mempunyai kuasa magis. Air tawar persediaan orang Melayu juga bersifat serbaguna kerana boleh dipakai untuk berbagai-bagai tujuan magis dan sebagai penawar.

Air jampi yang disediakan oleh bikhu digunakan oleh orang Melayu, mungkin secara tidak disedari oleh mereka, terutama sekali oleh mereka yang berkunjung ke biara untuk mendapatkan rawatan perubatan daripada bikhu atau pengamal Siam yang lain. Jika mereka datang untuk mandi air limau atau mandi air bunga bagi menolak sesuatu bala, atau membersihkan diri daripada sial, maka air mandi yang disediakan itu pastinya telah juga dicampurkan dengan air jampi tok ca selain daripada bahan biasa yang lain seperti bunga-bunga, air beluru (*entada spiralis*; *e. scandens*; *e. phaseoloides*) dan hirisan limau purut (*citrus hystrix*).¹¹ Jika mereka datang untuk mengambil ubat-ubatan tradisional, kemungkinan besar akar kayu dan ramuan herba yang diberikan itu telah dilarutkan dalam air yang bercampur dengan air jampi. Selain itu terdapat persediaan dalam bentuk ubat penyeri muka dan perhiasan diri yang lain yang menggunakan bedak sejuk. Bedak sejuk tersebut biasanya juga dicampur dengan air jampi. Bagi orang Melayu juga air jampi dianggap sangat mujarab jika disiram di tempat-tempat atau pada objek-objek yang telah dipanah petir bagi membersihkan tempat tersebut daripada bahaya yang berterusan (Farrer 1933).

MINYAK MATI DIBUNUH

Dalam konteks kepercayaan orang Siam, roh seseorang yang mati dibunuh, atau mati kerana ditimpa kemalangan yang ngeri, akan membawa padah buruk kepada komuniti tempatan, semata-mata kerana roh si mati itu akan bertukar kepada sejenis hantu (*phi*) yang akan mengganggu manusia. Sebab itulah mayat mangsa yang mati dibunuh atau mati kemalangan biasanya tidak dibawa pulang ke rumah, tetapi terus dihantar ke biara untuk dibakar dengan secepat mungkin. Dikatakan roh si mati akan merayau-rayau di kawasan kampung untuk mengganggu manusia kerana kematiannya itu adalah di luar dugaan, iaitu kematian sebelum sampai masanya. Justeru, roh dan mayat orang yang mati dibunuh merupakan elemen merbahaya dan harus dikendalikan dengan berhati-hati.

Mayat orang yang mati dibunuh itu boleh dijadikan sumber bagi mendapatkan bahan magis jahat, iaitu dengan mengambil minyak daripada bahagian tertentu pada mayat itu. Minyak itu dikeluarkan

dengan melayurkan bahagian bawah dagu si mati dengan api lilin. Apabila kulit si mati mula melecur, maka keluarlah sejenis cecair yang bercampur dengan lemak. Minyak yang paling kuat kesannya dan yang sangat-sangat digeruni datang daripada orang yang mati pada hari Sabtu, sementara proses menyadap minyaknya dilakukan pada hari Selasa. Kedua-dua hari tersebut berkait rapat dengan sistem astrologi Hindu dan kepercayaan *phram* yang menentukan hari terbaik bagi melakukan sesuatu.

Cecair inilah yang ditadah dan dijadikan bahan asas untuk magis jahat. Cecair ini, yang dikenali sebagai minyak mati dibunuh (*nam man tai hong; nam man phrai*), akan dijampi oleh pakarnya dan diserahkan kepada pelanggannya siap dengan arahan tertentu bagaimana hendak mengenakannya kepada mangsa. Sebaik sahaja terdapat peluang yang sesuai, minyak tersebut akan dilumur pada badan mangsa atau dicampur ke dalam makanan atau minuman tanpa disedari oleh orang yang kena buat itu.

Magis yang menggunakan minyak ini mempunyai berbagai-bagai tujuan, termasuklah untuk menjadikan seseorang itu "jatuh cinta" atau "gila" kepada seseorang. Kaedah ini dipercayai oleh kalangan masyarakat Melayu Kelantan sangat berkesan sehinggakan orang yang terkena perbuatan ini dianggap tidak boleh diubah lagi. Selain daripada kegunaan untuk tujuan "menagih cinta," minyak mati dibunuh juga digunakan untuk tujuan mengkhianti seseorang, biasanya supaya mangsanya terus menjadi tidak siuman. Mangsa minyak mati dibunuh mungkin juga mengidap penyakit ganjil yang tidak mudah dicari penawarnya sehingga membawa maut.

Penggunaan minyak mati dibunuh adalah kemuncak kepada amalan ilmu hitam atau magis gelap dalam hirarki sistem perbomohan tempatan di kalangan orang Siam. Kaedah ini sangat-sangat digeruni bukan sahaja oleh orang Melayu, tetapi juga oleh orang Siam, kerana kesannya yang paling sukar ditangani.

PENUTUP

Kita telah menyaksikan bagaimana orang Melayu Kelantan menggaungkan elemen kepercayaan Siam dan Buddha secara pragmatis sebagai jalan keluar untuk menyelesaikan masalah seharian mereka, iaitu jika masalah itu tidak dapat dikendalikan dengan sepenuhnya oleh sistem perubatan Melayu Islam. Adaptasi elemen Siam dan Buddha ke dalam konteks kepercayaan Melayu bolehlah dianggap sebagai satu usaha *genius tempatan* untuk memanfaatkan elemen-elemen daripada sistem kepercayaan yang berlainan bagi menyelesaikan masalah yang

menghantui mereka. Tindakan ini menunjukkan terdapat sikap terbuka di kalangan orang Melayu untuk memilih mana-mana elemen asing jika pilihan itu membawa faedah besar kepada mereka.

Pada umumnya terdapat tanggapan magis Siam itu adalah lebih kuat dan berkesan daripada magis Melayu, iaitu satu persepsi yang diperkukuhkan oleh pemerhatian bahawa pengamal magis Siam boleh menggunakan bahan asas yang terkeluar daripada senarai yang dibenarkan oleh agama Islam. Bahan asas itu termasuklah peralatan keagamaan yang digunakan oleh golongan bikhu dalam ritus Buddha di biara, di samping bahan-bahan yang bersifat kurang suci di sisi Islam.

Dalam amalan sistem kepercayaan dan magis Siam Buddha terdapat dua golongan utama yang mengamalkannya: golongan baik dan golongan jahat. Golongan baik itu terdiri daripada bikhu yang memberikan khidmat untuk mengubati dan melindungi pelanggan mereka daripada perbuatan khianat dengan menggunakan sumber magis murni yang berasal daripada tradisi Buddha. Golongan pengamal magis jahat pula terdiri daripada orang Siam yang bukan daripada golongan bikhu, walau pun ada daripada mereka itu pernah menjadi bikhu. Sebahagian besar daripada elemen magis yang digunakan oleh golongan kedua itu diambil daripada sistem kepercayaan Brahman, yang berada di luar sistem kepercayaan Buddha, tetapi yang juga menjadi sebahagian penting daripada sistem kepercayaan orang-orang Siam.

CATATAN

- ¹ Rencana ini disesuaikan semula daripada kertas kerja yang dibentangkan dalam Seminar Antarabangsa Kosmologi Melayu pada 24 Januari 1994, di Akademi Pengajian Melayu, Universiti Malaya. Tajuk asalnya berbunyi "Besi Bat, Air Jampi Tok Ca, Minyak Mati Dibunuh: Elemen Buddha dan Siam dalam Konteks Kepercayaan Orang Melayu Kelantan." Saya sangat-sangat terhutang budi kepada Som Meik Ea Ut, Nong I Tiang dan Ong Puay Liu kerana teguran yang membina ke atas draf pertama artikel ini. Namun demikian saya bertanggungjawab sepenuhnya ke atas semua pendapat dan tafsiran yang dikemukakan dalam penulisan ini.
- ² Mengikut banci penduduk tahun 1980, penduduk Siam tidak melebihi satu peratus (0.9%) daripada jumlah semua penduduk negeri Kelantan. Daripada jumlah penduduk Siam seramai 7,557 orang itu, 6,820 (90.2%) adalah penduduk luar bandar. Perkampungan Siam di Kelantan terdapat di banyak tempat, tetapi tumpuan utama ialah di jajahan Tumpat dan Pasir Mas. Bilangan rasmi biara di Kelantan ialah 20 buah. Hampir setiap perkampungan Siam yang utama mempunyai biara sendiri, sementara kampung yang tidak ramai penduduknya mempunyai rumah ibadat (*sammaksong*) atau balai persinggahan untuk kegunaan bikhu yang datang melawat sekali sekala.

- 3 Dalam rencana ini istilah “bikhu” digunakan bagi golongan agamawan yang mengangkat sumpah untuk mengikuti jalan hidup seperti yang telah diajar oleh pengasas agama Buddha, iaitu Buddha Gotama. Istilah bikhu dalam bahasa Inggeris dikenali sebagai *monk*. Walaupun istilah yang lazim digunakan dalam bahasa Melayu ialah “sami Buddha” tetapi dari segi etimologinya, istilah tersebut tidak berapa tepat, kerana “sami” merujuk kepada *priest*, yang dalam peristilahan antropologi agama jauh berbeza dengan istilah *monk*. Dalam dialek Kelantan, “bikhu” dipanggil dengan beberapa istilah tempatan, iaitu “tok ca” atau “tok raja”; yang pertama mungkin dipadankan daripada istilah Siam *caw awat* (bermakna “ketua biara”) sementara yang kedua pula berasal daripada terjemahan langsung perkataan Siam *phra* yang juga bermakna “raja.” Di kalangan penduduk Siam, istilah yang digunakan bagi golongan bikhu ialah *phra*.
- 4 Istilah “biara” merujuk kepada kawasan yang menjadi kediaman tetap golongan bikhu yang dinamakan *wat* dalam bahasa Thai, atau “ketik” dalam dialek Kelantan. Istilah yang lazim digunakan dalam bahasa Inggeris ialah *monastery* atau *temple*, dan sering diterjemahkan kepada “kuil” dalam bahasa Malaysia. Sebenarnya istilah “kuil” dari segi etimologinya kurang tepat digunakan dalam konteks agama Buddha Theravada; justeru, istilah “biara” digunakan dalam kertas kerja ini dan juga dalam penulisan-penulisan lain oleh pembentang kertas kerja, iaitu setelah dipadankan daripada istilah asal dalam bahasa Pali, *vihara*. Istilah “biara” yang digunakan dalam penulisan ini selaras dengan penggunaannya di Indonesia. Berkenaan dengan penghujahan selanjutnya, sila lihat prakata oleh penterjemah dalam Ishii (1993:12).
- 5 Istilah “*tunabiarawan*” merujuk kepada golongan orang awam (bahasa Inggeris: *laymen and laywomen*) yang menjadi penganut agama Buddha dan yang memberi sokongan kewangan dan kebendaan kepada golongan bikhu. Dalam sistem kepercayaan Buddhisme Theravada, terdapat dua jenis pengikut ajaran Buddha. Jenis pertama, dan yang paling ideal, ialah mereka yang mengikuti jejak langkah Buddha dengan ditahbiskan dan hidup sebagai bikhu. Jenis yang kedua adalah mereka yang tidak menjadi bikhu, tetapi sebagai orang awam mereka menyokong kewujudan golongan bikhu dengan memberikan sumbangan makanan dan kebendaan kepada mereka. Mereka perlu berbuat demikian kerana golongan bikhu dilarang oleh hukum Buddha melakukan pekerjaan untuk menyara diri. Justeru itu golongan bikhu terpaksa bergantung semata-mata kepada pemberian dana oleh golongan *tunabiarawan*.
- 6 Misalnya Farrer (1933: 261) telah memerihalkan satu bencana yang berlaku di kediaman residen British di Kota Bharu dalam tahun 1918. Bencana tersebut telah ditangani melalui pendekatan Siam Buddha dan bukan dengan kaedah Melayu Islam. Dalam malapetaka tersebut, tiang bendera di kediaman rasmi itu telah dipanah petir. Farrer mencadangkan supaya diadakan sembahyang hajat oleh golongan alim ulama Islam serta disusuli kemudiannya dengan jamuan tolak bala. Akan tetapi cadangan itu tidak mendapat sambutan baik oleh orang Melayu yang menjadi kakitangan tempat tinggal residen. Sebaliknya satu upacara “pembersihan” oleh bikhu Siam dilakukan bagi memastikan

- bahawa tempat yang dipanah petir itu “ditawari” dan dihindari daripada bahaya yang berterusan.
- 7 Gimlette (1920: 116) misalnya memperihalkan bagaimana kandungan seutas azimat yang dijumpai pada badan seorang pencuri mengandungi bulu dan taring babi hutan, selain daripada keratan kain berwarna kuning yang mungkin berasal daripada busana bikhu. Pada tanggal tersebut terdapat juga sekeping logam yang tertera di permukaannya lukisan gambar Sang Buddha dan tulisan *yantra*. Pencuri tersebut adalah seorang Melayu, tetapi tanggal itu pastinya tanggal Siam.
 - 8 Upacara *sai bat* (atau disebut juga *tak bat*) merupakan satu upacara yang nampak mudah dan bersahaja, iaitu setiap pengunjung biara pada hari itu akan memasukkan nasi sebanyak tiga senduk ke dalam batil sambil berniat dan membaca formula tertentu. Di samping nasi, dimasukkan juga buah-buahan, kuih muih dan juga wang tunai. Walaupun nampak bersahaja, tetapi kebanyakan orang akan melakukan ritus memasukkan nasi dan sebagainya ke dalam batil yang disediakan itu, sementara nasi yang selebihnya dimasukkan ke dalam bekas terakhir berupa besin besar yang diletakkan pada penghujung barisan mangkuk-mangkuk dana. Dari segi huraian mendalamnya, perlakuan menyendukkan nasi dalam upacara *sai bat* merupakan pernyataan semula oleh ahli masyarakat tunabiarawan tentang sokongan terhadap institusi biara serta kesediaan mereka menyara golongan bikhu yang pada prinsip mutlaknya telah menyisih alam duniawi. Tiga senduk nasi yang dimasukkan itu menjadi tanda simbolis dan ingatan kepada tiga elemen penting dalam agama Buddha, iaitu yang biasa disebut sebagai gabungan tiga ratna (*Triratna*) yang terdiri daripada Buddha, Dhamma dan Sangha. Buddha merujuk kepada Sang Buddha yang menjadi pengasas kepada agama Buddha, Dhamma ialah gabungan ajarannya, sementara Sangha adalah persaudaraan pengikut Buddha yang terdiri daripada bikhu yang telah ditahbiskan mengikut prosedur seperti yang telah ditetapkan.
 - 9 Penghasilan batil bagi kegunaan bikhu tidak melibatkan sebarang ritus keagamaan. Di Thailand terdapat sebuah perkampungan yang mengkhusus dalam membuat batil. Kampung tersebut yang terletak dalam kawasan metropolis Bangkok dikenali sebagai Ban Batr (“kampung yang menghasilkan batil”) (Levenberg 1972: 90). Walaupun di kampung tersebut terdapat beratus-ratus biji batil berselerak di segenap pelusuk tetapi masalah seperti yang dinyatakan di atas tidak timbul kerana semua batil yang ada itu masih belum digunakan oleh bikhu, justeru, kuasa magisnya belum lagi “dihidupkan.”
 - 10 Oleh kerana bikhu yang terlibat dalam menyediakannya, maka “air jampi” dikenali juga sebagai “air jampi tok ca” atau “air tawar tok ca” di kalangan orang Melayu Kelantan kerana “bikhu” disebut “tok ca” dalam dialek Kelantan. Dalam konteks formalnya, *nam mon* dihasilkan oleh sekumpulan bikhu yang membaca ayat-ayat suci secara berkelompok, tetapi dalam keadaan tertentu *nam mon* boleh dihasilkan oleh seorang bikhu sahaja.
 - 11 Sewaktu melakukan kerja lapangan di sebuah biara di jajahan Kota Bharu dalam tahun 1982, seorang pegawai tentera Melayu berpangkat kapten telah meminta pertolongan seorang bikhu untuk memandikan beliau bagi

melepaskan sial. Sial tersebut telah menyebabkan beliau kehilangan nafsu syahwat apabila berhadapan dengan wanita, tetapi apabila berjauhan syahwatnya terus memuncak. Beliau mengesyaki jandanya yang mengenakan sumpahan itu sebagai langkah “membuat khianat” dan membalas dendam. Sedikit air jampi telah dicurahkan ke dalam tempayan yang berisi air perigi, bunga-bunga, hirisan daripada tujuh biji limau purut dan beberapa ramuan lain lagi. Larutan itulah yang digunakan untuk memandikan pegawai tentera itu bagi membersihkannya daripada sumpahan itu.

RUJUKAN

- Cuisinier, Jeanne. 1936. *Danses magiques de Kelantan*. Paris: Institut d’Ethnologie.
- Farrer, R. J. 1933. A Buddhatic purification ceremony. *Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society* 11(2): 261-263.
- Gimlette, R. D. 1920. A curious Kelantan charm. *Journal of the Straits Branch of the Royal Asiatic Society* 82: 116-118.
- Golomb, Louis. 1978. *Brokers of morality: Thai ethnic adaptation in a rural Malaysian setting*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Ishii, Yoneo. 1993. *Sejarah Sangha Thai: hubungan Buddhisme dengan negara dan masyarakat*, terjemahan Mohamed Yusoff Ismail. Bangi: Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Kerajaan Malaysia. 1983. *1980 Population and housing census of Malaysia: state population report, Kelantan*. Kuala Lumpur: Department of Statistics.
- Levenberg, Blanche. 1972. The monk’s bowl. *Visakha Puja* 2515: 90-94.
- Mohamed Yusoff Ismail. 1989. Kata-kata pinjaman Thai dalam dialek Kelantan. *Warisan Kelantan* 8 (Jurnal Perbadanan Muzium Negeri Kelantan): 42-50.
- Mohamed Yusoff Ismail. 1990. Membuat pahala sebagai ritus kebiaraan di kalangan penganut agama Buddha di Kelantan. *Sarjana* 6:51-67.
- Mohamed Yusoff Ismail. 1993. *Buddham and ethnicity: social organisation of a Buddhat temple in Kelantan*. Singapura: Institute of Southeast Asian Studies.
- Mohamed Yusoff Ismail. 1994. Survival strategies of Siamese Buddhat temples in a Malay Muslim state of Kelantan, Malaysia. International Conference on Buddhat Societies in Stability and Crisis. The Royal Institute, Thailand & International Centre for Ethnic Studies, Kandy, 28-30 Julai 1994.
- Textor, Robert Bayard. 1960. An inventory of non-Buddhat supernatural objects in a central Thai village. Tesis PhD., Cornell University.
- Winzeler, Robert L. 1983. The study of Malay magic. *Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde* 39(4): 435-458.

Jabatan Antropologi dan Sosiologi
 Universiti Kebangsaan Malaysia
 43600 Bangi, Selangor, Malaysia
 E-Mail: Myis @ pkrisc.cc.ukm.my

